

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.3-2/34>

Барабанова Н. Р.

Національний університет «Одеська юридична академія»

Грушевська Ю. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКОМУНІКАТИВНОГО СКЛАДНИКА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Автори слідом за провідними теоретиками та практиками підготовки фахівців для різних сфер діяльності стверджують, що сучасний спеціаліст, окрім професійної компетентності у певній спеціалізації, повинен мати соціокомунікативну компетенцію, тобто вміння та навички організації та взаємодії у соціально-ділових ситуаціях (бесіди з колегами, ділові зустрічі, переговори, наради, зустрічі з партнерами та інвесторами), а також правильно аналізувати необхідну інформацію й використовувати її для підвищення результативності своєї роботи, працювати у команді.

Останніми роками в Україні спостерігається активне реформування вищої освіти, основними шляхами якого є розроблення та впровадження науково обґрунтованої методики визначення перспективної потреби держави у фахівцях із різним рівнем кваліфікації, визначення обсягів їх підготовки у закладах вищої освіти, а також поєднання можливостей державної і недержавної систем вищої освіти для підготовки фахівців різних спеціальностей з урахуванням запитів окремих ЗВО, міст, регіонів.

Виходячи з потреб суспільства у цілому і конкретних професійних систем, одним зі складників інтегрованої кваліфікаційної характеристики випускника будь-якого ЗВО мусить стати соціокомунікативна компетентність. Висновки з досліджень авторів статті мають відношення до створення «портрету фахівця» будь-якого профілю.

Основна мета дослідження, певні результати якого висвітлені у нашій статті, полягає у доведенні необхідності більш глибокого вивчення потреб сучасного суспільства у різнобічній підготовці фахівців різних профілів і, виходячи із цього, коригування освітніх програм з урахуванням більш активного розвитку не лише професійної, а й ділової та соціокомунікативної компетенції.

Інтеграція у відповідних документах професійної та соціокомунікативної компетенції забезпечить узгодженість і структурує зміст освітніх стандартів, що досить перспективно для стабільного розвитку організацій і підприємств, які наймають на роботу фахівців необхідного рівня компетентності.

Ключові слова: соціально-ділова комунікація, соціокомунікативна компетентність, освітній процес, програми підготовки фахівців, додаткова освіта, сфери професійної діяльності.

Постановка проблеми. Опанування технологій маркетингових, професійних, ділових комунікацій останнім часом набуло додаткової значимості у зв'язку з активним використанням сучасних інструментів ділових комунікацій поряд із традиційними. Однак усе ще неоднозначно вирішуються проблеми, пов'язані з розроблен-

ням комунікативних стратегій організацій. До цих стратегій ми відносимо формування корпоративної культури організації, підвищення мотивації трудової діяльності, впровадження фірмового стилю, фірмових стандартів професійної і ділової етики, організацію підвищення кваліфікації співробітників тощо.

Розроблення і впровадження комунікативного, а точніше – соціокомунікативного, складника професійної діяльності компаній, фірм, установ можливі, на нашу думку, тільки за умови її формування в освітньому процесі під час підготовки фахівців будь-якого напрямку діяльності.

Система вітчизняної вищої освіти не встигає адаптуватися до швидко мінливих умів сучасної економіки, а система розподілу та працевлаштування випускників вишів практично не працює, тому українська молодь лише в окремих випадках демонструє роботодавцям необхідні для їхніх компаній комунікативні компетентності. Так, виші формують професійні компетентності у вибраній сфері діяльності, але не менш важливим під час працевлаштування вбачається вміння молодого фахівця продемонструвати соціально-ділові, соціокультурні навички.

Практика проведення співбесід із претендентами на більшість посад показує, що певні комунікативні навички молоді спеціалісти отримують під час додаткового самостійного навчання в різних формах. Можна згадати слова Е. Тоффлера, американського письменника, соціолога та футуролога, одного з авторів концепції «інформаційної цивілізації»: «Безграмотними в ХХІ столітті будуть не ті, хто не вміє писати і читати, а ті, хто не вміє вчитися, розучуватися і перенавчатися».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні дослідження науковців, а також висловлювання професіоналів-практиків дають підстави стверджувати, що сучасний фахівець високого рівня професіоналізму здатен, окрім безпосередніх обов'язків, успішно проводити соціокомунікативні заходи: бесіди з колегами, ділові зустрічі, переговори, наради, зустрічі з партнерами та інвесторами, а також правильно аналізувати необхідну інформацію й використовувати її для підвищення результативності своєї роботи, працювати у команді.

Проблемами соціально-ділових комунікацій в організаціях займалися зарубіжні й вітчизняні вчені, зокрема Т. Б. Гриценко, Т. Г. Каменська, В. Б. Кашкін, А. Кузмінський, З. Н. Курлянд, Е. Мерманн, Дж. Л. Остін, А. П. Панфілова та ін. Соціокомунікативні компетенції фахівців певною мірою розглядаються у роботах Ф. І. Шаркова, Е. А. Уткіна, Н. М. Самбурської, Я. С. Фруктової, Д. М. Годлевської та ін.

Незважаючи на безліч статей і науково-методичних робіт, питання про те, на якому етапі і за якими навчальними програмами можливе формування необхідних соціокомунікативних компе-

тентностей у випускників ЗВО, поки залишається відкритим.

Постановка завдання. Основна мета дослідження, певні результати якого висвітлені у нашій статті, полягає у доведенні необхідності більш глибокого вивчення потреб сучасного суспільства у різнобічній підготовці фахівців різних профілів і, виходячи із цього, коригуванні освітніх програм з урахуванням більш активного розвитку не лише професійної, а й ділової та соціокомунікативної компетенції.

Виклад основного матеріалу. Над реформуванням вищої освіти в Україні працюють декілька установ. Однією з них є Національне агентство кваліфікацій (НАК), котре офіційно функціонує з 2019 р. «За законодавством НАК уповноважений на реалізацію державної політики у сфері кваліфікацій. Це передбачає створення механізмів прозорого та ефективного присвоєння професійних кваліфікацій на основі сучасних професійних стандартів та прогнозів потреб ринку праці, гармонізацію української системи кваліфікацій з європейською. НАК <...> координує розроблення професійних стандартів, які б відповідали сучасним потребам ринку, веде реєстр професійних стандартів та реєстр кваліфікацій, а також здійснює координацію між суб'єктами процесу професійного вдосконалення навчання, перенавчання та встановлення відповідності до професійних стандартів, бере участь у розробленні Національної рамки кваліфікацій та забезпечує комунікацію бізнесу, приватного сектору, профспілок із центральними органами виконавчої влади у сфері кваліфікацій та прогнозуванні потреб ринку у кваліфікаціях» [<https://nqa.gov.ua/pro-nas/#id-struktura>].

Із метою забезпечення зрозумілості, порівняння та взаємного узгодження між собою освітні та професійні кваліфікації описуються результатами навчання, сформульованими відповідно до дескрипторів Національної рамки, якими є: знання, уміння/навички, комунікація, відповідальність і автономія (там само). Так, наприклад, у Стандарті вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня спеціальності 061 «Журналістика» (від 20.06.2019), за яким проходить підготовка журналістів, рекламистів, фахівців зі зв'язків із громадськістю, до дескриптора «комунікація» входять: здатність працювати в команді, здатність спілкуватися державною мовою, здатність спілкуватися іноземною мовою, здатність організувати й контролювати командну професійну діяль-

ність, здатність ефективно просувати створений медійний продукт.

Порівняльний аналіз сучасних зарубіжних освітніх систем і технологій та наукових розробок вітчизняних педагогів дав змогу зробити висновок про те, що основними шляхами розвитку систем освіти є:

1) постійне оновлення змісту вищої освіти з метою більш повного забезпечення потреб суспільства, у тому числі й майбутніх;

2) орієнтація на забезпечення конкурентоспроможності випускників на ринку праці;

3) формування у студента професійних та соціально-особистісних якостей, які б дали йому змогу повністю реалізувати свій інтелектуальний потенціал;

4) поглиблення автономії та забезпечення академічної незалежності закладів освіти, посилення їхніх зв'язків із роботодавцями як основними замовниками фахівців;

5) розширення академічної мобільності студентів, що дасть змогу повніше реалізовувати їхній інтелектуальний потенціал [3].

На підставі наведеної концепції розроблено деякі галузеві стандарти вищої освіти в українських ЗВО (за даними Урядового порталу, останнім часом сформовано систему стандартів вищої освіти, яка відповідає національній рамці кваліфікацій, затверджено 98 стандартів вищої освіти за рівнем бакалавра та 45 стандартів – за рівнем магістра [<https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti>]). Вони устанавлюють низку вимог щодо нормативно-методичного забезпечення.

Розглянемо деякі із цих вимог. Для розроблення стандарту необхідно знати та використовувати:

– професійне призначення й умови використання випускників закладів вищої освіти певного(ої) напрямку (спеціальності) та освітньо-кваліфікаційного рівня у вигляді переліку первинних посад, виробничих функцій та типових завдань діяльності;

– освітні та кваліфікаційні вимоги до випускників закладів вищої освіти у вигляді переліку здатностей та вмій вирішувати завдання діяльності, вимоги до атестації якості освіти та професійної підготовки випускників вищих навчальних закладів;

– відповідальність за якість освіти та професійної підготовки.

Стандарт є обов'язковим для ЗВО, що готують фахівців певного профілю. Основними користувачами стандарту є:

– професорсько-викладацький склад закладів вищої освіти;

– студенти, які відповідальні за ефективну реалізацію своєї навчальної діяльності;

– керівництво навчальних закладів, яке відповідає за якість підготовки;

– особи, що проходять атестацію після закінчення вишів;

– фахівці, що проходять сертифікацію.

Необхідно звернути увагу на те, що стандарти мають використовуватися не лише у ЗВО, а й у процесі післядипломної освіти, перекваліфікації, сертифікації. Про це також свідчать нормативні посилання, яких дотримуються різні автори. Їх перелік такий:

1. Закон України «Про вищу освіту» [2].

2. Міжнародна стандартна класифікація освіти (International Standard Classification of Education/ UNESCO, Paris) [5].

3. Структури кваліфікацій для Європейського простору вищої освіти (The framework of qualifications for the European Higher Education Area) [7].

4. Структури ключових компетенцій, які розглядаються як необхідні для всіх у суспільстві, заснованому на знаннях протягом усього життя (Key Competences for Lifelong learning) [6].

Сучасна система освіти в Україні перебуває в стані, що не задовольняє вимогам, які постають в умовах розбудови української державності, культурного та духовного відродження українського народу. Це виявляється передусім у невідповідності освіти запитам особистості, суспільним потребам та світовим досягненням людства; у зміцненні соціального престижу освіченості та інтелектуальної діяльності; у спотворенні цілей та функцій освіти; бюрократизації всіх ланок освітньої системи.

Основними шляхами реформування вищої освіти є:

– розроблення та впровадження науково обґрунтованої методики визначення перспективної потреби держави у фахівцях із різним рівнем кваліфікації, визначення обсягів їхньої підготовки у вищих навчальних закладах;

– поєднання можливостей державної і недержавної систем вищої освіти для підготовки фахівців різних спеціальностей з урахуванням запитів окремих регіонів;

– визначення напрямів базової вищої освіти та відповідних спеціальностей за кваліфікаційними рівнями, розроблення кваліфікаційних характеристик фахівців з урахуванням вітчизняного досвіду та за участю замовників;

– забезпечення міжнародного визнання дипломів вищих навчальних закладів України;

– розроблення системи діагностики якості освіти та системи тестів для визначення відповідності рівня освіти державним стандартам та ін. [4].

Стратегії розвитку інформаційного суспільства та особистості в ньому, стратегії розвитку професійної, соціальної, ділової комунікації перестали бути прерогативою комерційного сектору. Вони передбачають створення всеосяжної системи освітніх послуг, і це означає, що фахівці з комунікацій будуть потрібні навчальним закладам, установам культури, охорони здоров'я, соціального захисту, громадським організаціям та ін., тобто професійні комунікації воістину стають соціальними, які охоплюють усі сфери життя суспільства.

Природно, процес модернізації змісту вищої освіти, розроблення нових компетентнісних моделей, стандартів відбувається значно повільніше, ніж процес формування потреб сучасного ринку у фахівців нової формації. Однак ці два процеси пов'язані загальними соціальними і професійними настановами, культурними і національними традиціями тощо. Проникнення в освітні стандарти європейських компетентнісних моделей доповнює їх, але не змінює традиційної вітчизняної основи.

Як ми вже зазначали, розвиток соціально-комунікативних компетенцій на кожному рівні розвитку освіти є однією з наріжних проблем сучасного освітнього процесу.

Аналізуючи результати досліджень, пов'язаних із визначенням місця соціокомунікативної компетентності у суспільному житті та соціально-ділових стосунках, необхідно вказати, що у цілому, незважаючи на зростаюче визнання її вагомості практично в усіх галузях життєдіяльності людей, ця компетентність усе ще залишається слабо опрацьованою науковою конструкцією. Уважимо, що введення соціально-ділової компетентності у перелік компетентностей, необхідних для професійного розвитку та трудової соціалізації, – необхідна умова ефективної трудової адаптації.

Використання будь-яких теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо формування професійної, ділової, соціокомунікативної компетентності й окремих аспектів має враховувати таке: рівень будь-якої компетентності буде вищим, якщо її компоненти однаково будуть відображені як у навчальних програмах освітніх компонент, так і у виробничих посадових інструкціях, переліках посадових обов'язків, розроблених для фахівців однієї й тієї ж сфери діяльності.

У нашому дослідженні компоненти комунікацій відповідно до сфер діяльності вибрано з різних навчально-методичних матеріалів, документів і програм. Приклади взято нами з переліків кваліфікацій, програм, стандартів спеціальностей для випускників вишів як технічного, так і гуманітарного напрямів освіти. Така вибірка дає змогу узагальнити ті компоненти, які найбільш характерні для формування соціокомунікативної компетентності, інваріантної рівневі освіти (бакалаври, магістри), профілю ЗВО, майбутній професії й місцям отримання освіти (закордонний чи вітчизняний заклад вищої освіти).

Другим орієнтиром, що дає змогу оптимізувати змістовні характеристики моделі соціокомунікативної компетентності ділової людини, вважаємо узагальнений перелік особистісно-ділових якостей фахівця, які, з одного боку, діагностуються під час працевлаштування, а з іншого – реалізуються у трудовій діяльності.

Наше дослідження проходило в рамках діяльності Центру комунікативних технологій «PROfic». Співробітниками та слухачами Центру щороку проводилося анкетування адміністрацій компаній, фірм, підприємств міста з метою з'ясування наявності/відсутності таких проблем:

а) дефіцит співробітників, чий посади пов'язані із соціально-діловими, інформаційними, рекламними функціями і зв'язками з громадськістю;

б) організація підвищення кваліфікації, тренінгів, майстер-класів, курсового навчання співробітників для делегування їм відповідних повноважень;

в) готовність керівників організацій приймати на роботу випускників вишів, які володіють необхідною професійною та соціокомунікативною компетентністю на відповідні посади.

Сукупність відповідей на анкети починаючи з 2000-х років підтверджує регулярне підвищення попиту підприємств на фахівців, що мають кваліфікацію не лише за конкретною професією, а й у питаннях соціально-ділових контактів. У результаті узагальнення соціокомунікативних функцій менеджерів чи фахівців різних профілів наведемо такий їх перелік:

– здійснюють керівництво колективом/командою організації чи її підрозділу;

– установлюють логічні зв'язки між окремими операціями в організації;

– виступають у ролі лідера, що веде за собою підлеглих, використовуючи, зокрема, й комунікативні компетентності;

– виконують роль основної ланки зв'язку організації із зовнішнім оточенням (напрацьовують, налагоджують зовнішні комунікації організації) тощо.

Так, наприклад, до менеджерів зі зв'язків із громадськістю роботодавці висувають низку таких вимог: комунікабельність, активність, працездатність, знання правил етикету, вміння знаходити спільну мову і шляхи правильного спілкування з представниками ЗМІ, вміння підходити до справи творчо і знаходити вихід із будь-якої ситуації, вміння чітко висловлювати свої думки, вміння користуватися мережею, знати методи пошуку інформації, володіння англійською мовою тощо.

Як бачимо, для створення моделі інтегрованої соціокомунікативної компетентності важливим орієнтиром слід назвати саме комунікативно-мовленнєві якості особистості, зокрема коли йдеться про фахівців у сфері соціальних комунікацій.

Універсальними чинниками соціально-ділової взаємодії є розуміння доцільності взаємодії, володіння знаннями, необхідними для ведення діалогу, володіння лексичними й стилістичними ресурсами мови.

Висновки і пропозиції. У підсумку можемо зазначити таке:

1. Соціокомунікативна компетентність має стати одним зі складників інтегрованої кваліфікаційної характеристики випускника будь-якого ВНЗ. Наші висновки мають відношення до створення «портрету фахівця» будь-якого профілю.

2. Усі фахівці незалежно від отриманої професії повинні усвідомлювати необхідність оволодіння знаннями, вміннями і навичками взаємодії у соціально-діловій сфері, якщо їхні посадові функції реалізуються в системі «людина – людина».

3. Більше за інших потребують розвитку соціокомунікативної компетенції керівники, мене-

джери різного рівня, адміністратори, бізнесмени, які від самого початку отримали технічну освіту.

4. Моделювання інтегрованої системи компонентів соціокомунікативної та соціально-ділової компетентності передбачає такі етапи:

– оптимізація відповідних знань і умінь, необхідних у конкретній трудовій сфері;

– відбір і організація типових для цієї сфери ситуацій професійної взаємодії;

– конкретизація рольових установок комунікантів у типових комунікативних ситуаціях соціально-ділової комунікації;

– відбір і організація формальних та змістовно-сміслових (мовленнєвих) єдностей, що забезпечують взаєморозуміння комунікантів.

5. Компонентами моделі соціокомунікативної професійної компетентності фахівця, інтегрованої в єдиний простір безперервної освіти, повинні стати відібрані й уніфіковані компоненти поведінкового та змістовно-сміслового рівнів. Інтеграція у відповідних документах професійної та соціально-ділової компетентності забезпечить узгодженість і структурує зміст освітніх стандартів, що досить перспективно для стабільного розвитку організацій і підприємств, які наймають на роботу фахівців необхідного рівня компетентності.

Необхідно зауважити, що інтегрована система соціально-ділової компетентності може моделюватися як в узагальненому варіанті, так і в окремих аспектах, що співвідносяться із цілями, рольовими настановами, умовами і зв'язками (відносинами) учасників спілкування. Створення уніфікованої моделі концепції сучасної освіти має враховувати професійні та соціально-ділові компоненти її змісту [1]. Така модель повинна бути інваріантна до умов загальної, спеціальної середньої, вищої і додаткової освіти.

Список літератури:

1. Барабанова Н. Р. Соціокомунікативний аспект професійної компетентності фахівця: аналіз, стратегії розвитку : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 316 с.

2. Закон України «Про вищу освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 37–38. Ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

3. Концепція Державної програми розвитку освіти на 2006–2010 роки. *Збірник нормативно-правових документів з вищої освіти*. Київ, 2007. 87 с.

4. Курлянд З. Н. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. URL: http://pidruchniki.ws/15840720/pedagogika/pedagogika_vischoyi_shkoli (дата звернення: 20.04.2021).

5. International Standard Classification of Education/UNESCO, Paris. URL: <http://uis.unesco.org/en/topic/international-standard-classification-education-iscd>; <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-iscd-2011-en.pdf> (дата звернення: 20.04.2021).

6. Key Competences for Lifelong learning: A European Reference Framework. Brussels, 17.1.2018. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018SC0014&from=EN> (дата звернення: 20.04.2021).

7. The framework of qualifications for the European Higher Education Area. URL: http://ecahe.eu/w/images/7/76/A_Framework_for_Qualifications_for_the_European_Higher_Education_Area.pdf (дата звернення: 20.04.2021).

Barabanova N. R., Hrushevska Yu. A. ON THE NECESSITY OF FORMATION OF SOCIO-COMMUNICATIVE COMPONENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS

Following the leading theorists and practitioners who train professionals for various fields of activity, the authors state that a modern specialist, in addition to professional competence in a particular specialization, must have a socio-communicative competence, i.e. skills and abilities to organize and interact in socio-business situations (conversations with colleagues, business meetings, negotiations, meetings, meetings with partners and investors, as well as properly analyze the necessary information and use it to improve the effectiveness of their work, work in a team).

In recent years, Ukraine has been actively reforming higher education, the main ways of which are the development and implementation of scientifically substantiated methods for determining the long-term needs of the state in specialists with different qualifications, determining the volume of their training in higher education institutions, and combining public and private systems of higher education to train specialists of various specialties taking into account inquiries of separate institutions, cities, regions.

Based on the needs of society as a whole and specific professional systems, one of the components of the integrated qualification characteristics of the graduate of any HEI must be socio-communicative competence. Authors of the article make conclusions which are related to the creation of a "portrait of a specialist" of any profile.

The main purpose of the study, some results of which are highlighted in our article, is to prove the need for more in-depth study of the modern society's needs in the training of specialists in various fields and, based on this, adjust educational programs to take into account not only professional but also business and socio-communicative competence.

Integration in the relevant documents of professional and socio-communicative competence will ensure consistency and structure of the educational standards' content, which is quite promising for the stable development of organizations and enterprises that employ specialists of the required level of competence.

Key words: *social and business communication, socio-communicative competence, educational process, training programs for professionals, additional education, spheres of professional activity.*